

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Луценко-Миськів Лесі Ігорівни на дисертаційне дослідження Погосяна Роберта Едуардовича «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни», подане до захисту на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Проблеми адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни є суттєвою перешкодою на шляху до забезпечення їх соціальної справедливості. Однією з головних проблем є недосконалість законодавчої бази. Багато норм є застарілими або не враховують сучасних реалій, через що їх застосування може бути ускладненим. Крім того, законодавство часто фрагментарне, що призводить до правової невизначеності та ускладнює процес реалізації прав ветеранів у різних сферах - від отримання пільг до доступу до медичних послуг.

Ще однією проблемою є бюрократизація адміністративних процедур. Ветерани часто стикаються з довгими та складними процесами при оформленні документів на пільги чи інші соціальні послуги. Велика кількість паперової роботи, необхідність надавати багато підтверджуючих документів, а також можливі корупційні елементи в окремих адміністративних установах створюють додаткові бар'єри. Це не лише ускладнює отримання законних прав, але й може негативно вплинути на моральний стан ветеранів.

Крім того, проблема полягає в недостатньому рівні поінформованості ветеранів про їхні права та можливості. Багато хто з них не має доступу до правової допомоги або не знає, як правильно діяти у випадку порушення їхніх прав. Це поглиблює недовіру до державних структур та ускладнює реінтеграцію ветеранів у мирне життя. Тому є потреба в реформуванні адміністративних процедур, поліпшенні інформування ветеранів та наданні їм доступу до якісної юридичної підтримки.

Беручи до уваги зазначене, вибір теми дисертаційного дослідження Погосяна Роберта Едуардовича є цілком обґрунтованим, адже проблема адміністративно-правового захисту ветеранів війни потребує комплексного реформування чинних адміністративних механізмів, удосконалення нормативно-правової бази та підвищення результативності роботи державних інститутів. Враховуючи зростаючу кількість ветеранів, а також зміни у соціально-економічному середовищі, нагальною є необхідність модернізації системи надання соціальних пільг та допомоги. Важливо також забезпечити ефективний контроль за виконанням чинного законодавства та посилити правову підтримку ветеранів через розширення доступу до юридичних консультацій.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертаційної роботи та наукових публікацій дисертанта свідчить про логічність викладення результатів дослідження, а також показує, що визначені Погосяном Р.Е. мета, об'єкт, предмет і завдання дослідження дозволяє в повній мірі розкрити обрану тему дисертації.

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України, практики його реалізації та узагальнення основних положень наукових праць дослідити ефективність адміністративно-правового захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей, а також запропонувати шляхи вирішення проблем захисту даної категорії осіб.

Відповідно до мети дослідження необхідно вирішити такі *завдання*: охарактеризувати методологію дослідження захисту прав ветеранів війни; проаналізувати особливості прав ветеранів війни; визначити поняття та особливості захисту прав ветеранів війни; прослідкувати становлення та розвиток захисту прав ветеранів війни; визначити поняття механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни; охарактеризувати специфіку нормативно-правового регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни; розкрити повноваження публічної адміністрації як суб'єкта адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни; визначити систему адміністративних засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни; розкрити зміст та особливості юридичної відповідальності за порушення норм законодавства, якими урегульовано права ветеранів війни; розробити пропозиції щодо удосконалення норм адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері захисту прав ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Предметом дослідження є адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни.

Емпіричну базу дослідження склали опитування 308 ветеранів війни, з них 96 інвалідів, 105 ветеранів військової служби; 47 державних службовців, на яких покладено функції захисту ветеранів війни за законом України «Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту».

Основні наукові результати дисертаційного дослідження Погосяна Р.Е. висвітлено в чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, а також в п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Викладене дає підстави стверджувати, що дисертація Погосяна Роберта Едуардовича «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни» виконана на високому науковому рівні.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація присвячена дослідженню адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. Актуальність обраної дисертантом теми дослідження не викликає сумнівів, відповідає викликам сучасності та завданням з удосконалення норм вітчизняного законодавства й підзаконних актів, що регулюють діяльність суб'єктів публічної адміністрації під час адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Зокрема, *вперше*:

– аргументовано, що механізм адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це система правових, організаційних та інших засобів, спрямованих на захист прав ветеранів війни на рівні публічних органів управління. Основна мета механізму – забезпечення відновлення порушених прав ветеранів війни та їх охорона. Вона досягається за допомогою спеціальних правових норм, організаційних заходів, механізмів контролю за дотриманням прав ветеранів та відповідальності за порушення цих прав;

– виокремлено етапи історичного становлення та розвитку інституту прав ветеранів війни, а також особливості зазначених етапів: перший період – «Князівства» – почався в IX ст. та закінчився в XIV ст.; другий – «Феодалний» – тривав з XIV ст. до XVIII ст.; третій період – «Імперський» – з XVIII ст. до початку XX ст.; четвертий період отримав назву «Радянської доби», він тривав з початку XX ст. і закінчився у 90-х рр. XX ст.; сучасний період можна умовно назвати «Вільна країна», він бере початок у 90-х рр. XX ст. та наразі триває.

– доведена доцільність реформування структури Міністерства у справах ветеранів війни, запропоновано об'єднати: патронатну службу Міністра та фінансове управління, реорганізувати у відділи та об'єднати з управлінням документообігу та звернень громадян – дати назву Управління економічного забезпечення та документообігу; департамент громадянської ідентичності та ветеранського розвитку об'єднати з директором стратегічного планування та європейської інтеграції – назвати директорат європейської та ветеранського розвитку; юридичний департамент реорганізувати в управління, а також зменшити штатну кількість державних службовців у регіональних відділеннях та скоротити кількості заступників Міністра до трьох;

– вмотивовано необхідність прийняття нового закону України «Про статус ветеранів війни», запропоновано основні напрямки регулювання суспільних відносин щодо адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни;

– обґрунтовано зміни та доповнення до нормативно-правових актів, якими врегульовано адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни, а саме: Кодексу України про адміністративні правопорушення, законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» тощо;

удосконалено:

– дефініції понять: «правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «ветеран військової служби», «засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «юридична відповідальність за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни»;

– пропозиції щодо доповнення переліку осіб, які підпадають під статус ветеран війни;

дістали подальшого розвитку:

– перелік ознак, що характеризують поняття «права людини», обґрунтовано, що права ветеранів війни є частиною загального поняття прав людини і громадянина, але вони мають свої особливості, які відображають унікальні потреби і захист ветеранів війни;

– ознаки поняття «ветеран війни»;

– аргументація щодо того, що при застосуванні конструкції «права ветеранів війни» доречніше використовувати конструкцію «охорона прав ветеранів війни», яка за необхідності передбачає також активний захист;

– пропозиції, про те, що до категорії ветеранів війни (учасник війни) потрібно відносити також осіб, які були евакуйовані з місць бойових дій або тих, хто знаходився у полоні на території інших держав.

Автором, механізм адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це система правових, організаційних та інших засобів, спрямованих на захист прав ветеранів війни на рівні публічних органів управління. Основна мета механізму – забезпечення відновлення порушених прав ветеранів війни та охорона їхніх прав у майбутньому. Це досягається за допомогою спеціальних правових норм, організаційних заходів, механізмів контролю за дотриманням прав ветеранів та відповідальності за порушення цих прав.

Правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це вплив норм права на суспільні відносини, що виникають між публічною адміністрацією та ветеранами війни щодо захисту їхніх прав у різних сферах життя, таких як пенсійне забезпечення, освіта, професійна освіта, працевлаштування, соціальна адаптація, медичне обслуговування тощо, з метою перетворення їх на правовідносини, що гарантуються та охороняються державою.

Стверджується, що ветеран військової служби – це громадянин України, який бездоганно прослужив встановлений законодавством термін на військовій службі, в органах внутрішніх справ, податковій міліції, державній пожежній охороні, Державній кримінально-виконавчій службі України, органах і підрозділах цивільного захисту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України і звільнений у запас або у відставку відповідно до законодавства України, нагороджений військовими нагородами, може бути інвалідом через виконання службових обов'язків, який за наявності визначених підстав має певні пільги та отримує соціальний захист держави.

Також, у роботі містяться інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість отриманих результатів дослідження, сформульованих положень і висновків дисертаційної роботи Погосяна Р.Е. не викликають суттєвих зауважень. Висновки в дисертації сформовано відповідно до отриманих результатів, у дисертації чітко простежується логічний ланцюг від виявлення проблемних моментів у законодавстві чи діяльності певних практичних підрозділів до їх вирішення шляхом пропозицій удосконалення адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

Обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертації, підтверджується також глибоким аналізом актуальних законодавчих ініціатив щодо вдосконалення правових норм, а також своєчасним включенням до тексту дисертації найсвіжіших правових змін. Таким чином, результати дисертаційного дослідження Погосяна Роберта Едуардовича, подані для захисту, є добре аргументованими, ретельно обґрунтованими, логічно побудованими та переконливими, що свідчить про високий рівень наукової новизни та вагоме практичне значення їх впровадження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Наукові результати й положення, що винесені на захист, отримано завдяки використанню різноманітних методів, таких як: метод *спостереження* використаний задля систематичного, цілеспрямованого спостереження за станом соціального захисту військовослужбовців, можливістю отримання ними встановлених пільг; *логіко-семантичний* метод дослідження (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3) дозволив дослідити зміст дефініцій, що характеризують інститут захисту прав ветеранів війни та членів їхніх сімей, визначити поняття: «правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «ветеран військової служби», «засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «юридична відповідальність за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни». Методи *класифікації, групування, системно-структурний, системно-функціональний* (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1) дозволили виокремити характерні ознаки понять: «права людини», «ветеран війни». Метод *узагальнення* дав можливість дослідити особливості використання методологічних основ дослідження захисту прав ветеранів війни, а також систему актів управління місцевих територіальних органів управління (підрозділи 1.1, 2.2). *Статистичний аналіз* (підрозділи 1.4, 3.2) було використано під час роботи з офіційно-статистичними матеріалами щодо кількості ветеранів війни, які потребують соціального захисту держави після російського вторгнення в Україну, кількості безвісти зниклих, інвалідів. *Історико-правовий* метод (підрозділ 1.2) був задіяний при дослідженні становлення та розвитку захисту прав ветеранів війни. Із використанням *індуктивного* методу (підрозділ 2.2, 2.3) було доведено необхідність удосконалення законодавства, що урегулює адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни. Метод *абстрагування* використаний для дослідження захисту прав інвалідів війни та їхніх сімей, безвісти зниклих військовослужбовців (підрозділи 1.4). *Порівняльно-правовий* метод (підрозділ 1.1, 3.1) застосований для узагальнення міжнародного досвіду щодо захисту ветеранської спільноти за стандартами НАТО. Метод *моделювання* використаний для розроблення Загальнодержавної програми підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей (підрозділи 2.3).

Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано, мети роботи досягнуто.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у: *науково-дослідній діяльності* – для подальшого наукового дослідження проблем адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права); *практичній діяльності* – під час внесення відповідних змін та доповнень до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а також до інших нормативно-правових актів, якими урегульовано адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни (акт впровадження Головного управління Пенсійного фонду України в Київській області; *освітньому процесі* – під час розроблення та викладання навчальної дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Погосяна Р.Е. викладена українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок. Робота містить список використаних джерел із 260 найменувань на 30 сторінках.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади захисту прав ветеранів війни» складається з чотирьох підрозділів, присвячених: методології дослідження захисту прав ветеранів війни; правам ветеранів війни в системі прав людини; поняттю та особливостям захисту прав ветеранів війни; становленню та розвитку інституту захисту прав ветеранів війни.

Автором наголошено, що ветерани війни – це особи, які брали участь у бойових діях, антитерористичних операціях та інших формах збройної боротьби по захисту Батьківщини чи в інших бойових діях на території інших держав відповідно до міжнародних домовленостей, медичні представники, волонтери, інваліди війни, ліквідатори диверсійно-терористичних груп, вояки УПА, миротворці тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки участі в цих діях та потребують спеціальної підтримки та допомоги від держави. Основними ознаками поняття «ветеран війни» є: участь військової особи в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби на боці України або інших країн; підтверджена участь військової особи в збройному конфлікті, бойових діях та інших формах збройної боротьби, що була здійснена відповідно до вимог законодавства; факт отримання поранень, контузій, травм або інвалідності внаслідок участі в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби; строк проходження служби в збройних силах, поліції, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України та

інших військових формуваннях; підтвердження ветеранства відповідними документами (військовий білет, посвідчення про ветеранство, свідоцтво про поранення чи інвалідність тощо) та наявність спеціальних пільг та підтримки від держави; наявність рекомендації від відповідних військових органів та затвердження переліку ветеранів війни відповідно до законодавства.

Зазначено, що інститут захисту прав ветеранів війни має тривалу історію становлення та розвитку, пов'язану із ставленням держави до свого війська та його мотивацією у воєнних баталіях. На підставі результатів дослідження його генезису було виокремлено декілька періодів, кожен з яких має певні особливості: перший період – «Князівства» – почався в IX ст. та закінчився в XIV ст.; другий період має назву «Феодальний», він тривав з XIV ст. до XVIII ст.; третій період – «Імперський» – тривав з XVIII до початку XX ст.; четвертий період отримав назву «Радянської доби», він тривав з початку і до 90-х років XX ст.; сучасний період називається «Вільна країна», бере початок у 90-х роках XX ст. та наразі триває.

Розділ 2 «Механізм адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни» складається з трьох підрозділів, які присвячені визначенню поняття та елементам механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни; характеристиці нормативно-правового регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни; повноваженням та компетенції публічної адміністрації як суб'єкту адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

Доведено необхідність прийняття нового закону України «Про статус ветеранів війни», в якому необхідно передбачити: нарахування пенсій та одноразових допомог відбувається відповідно до участі в боях за Батьківщину; збільшення максимального розміру пенсії за вислугу років до 90 % за умови збільшення граничної межі вислуги років до 30 років; збільшення одноразових виплат особам з інвалідністю внаслідок війни з особливим урахуванням специфіки поранення, що потребує протезування; посилення соціального захисту членів сімей загиблих та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; запровадження пільгових накопичувальних пенсійних програм для військових; покращення забезпечення, збільшення фінансування, стимулювання медичного персоналу госпіталів ветеранів війни; врегулювання питання відпусток військовослужбовців в умовах особливого періоду. Також аргументована необхідність прийняття Загальнодержавної програми підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей, яка є системою заходів, що здійснюється на державному рівні з метою фінансової, соціальної, психологічної підтримки, а також сприяння у вирішенні соціально-побутових проблем ветеранів війни та членів їхніх сімей, яким встановлено статус відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Метою Програми є запровадження дієвих заходів щодо адаптації та реабілітації ветеранів війни та членів їхніх сімей. Програма сприятиме вирішенню соціальних проблем ветеранів війни, оскільки застосовує до їх вирішення принципи системності та комплексності, координує взаємодію публічних органів управління та місцевого самоврядування. Програма сприятиме отриманню ветеранами війни та

членами їхніх сімей різних видів соціальних послуг і створенню доступного середовища, що сприятиме зростанню рівня та якості їх життя, отриманню послуг із медико-соціальної та трудової адаптації. Фінансування заходів Програми має здійснюватися з державного бюджету.

У розділі 3 дисертації «Засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни» розкрито поняття та види засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни та засади юридичної відповідальності за порушення норм законодавства, яким урегульовано права ветеранів війни.

Після кожного розділу й дисертації загалом сформульовано *висновки*, у яких висвітлено зміст розглянутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію та високий рівень достовірності.

В цілому, дисертація Погосяна Р.Е. вирізняється послідовним викладом матеріалу, глибиною сформульованих думок, що свідчить про достатній рівень та наукову спроможність дисертанта. Зміст роботи, перелік наукових публікацій доводить наукову зрілість, володіння здобувачем методикою дослідницької роботи, умінням узагальнювати досягнуте в науці і на основі досягнутого самостійно формулювати гіпотези, положення, висновки, які мають концептуальний характер та є основою для подальших наукових пошуків у цьому напрямку.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Погосяна Роберта Едуардовича «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни» можуть бути рекомендовані до використання під час підготовки й підвищення кваліфікації уповноважених осіб або працівників в сфері захисту прав ветеранів війни.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу Погосяна Р.Е., необхідно спрямувати увагу на деякі дискусійні питання, які потребують, на нашу думку, додаткової аргументації або пояснень під час захисту:

1. Досить незрозумілою є позиція автора щодо винесення в пункти висновків до розділу й таких положень як: «*об'єктом* даного дослідження є процес державної політики та публічного адміністрування захисту прав ветеранів війни в Україні, що здійснюється в умовах особливого періоду та прогнозується на післявоєнний період»; «*предметом* дослідження є міжгалузевий комплекс принципів та норм міжнародного права прав людини, а також норм різних галузей чинного законодавства України: військового, пенсійного та соціального забезпечення, при провідній ролі нормативно-правових актів адміністративного законодавства»; «*метою* дослідження визначається розробка експлуативної моделі оптимального публічного адміністрування захисту прав ветеранів війни в умовах особливого періоду та в післявоєнний період». Дані визначення були сформульовані у вступі дисертаційного дослідження.

2. Додаткової аргументації потребує твердження автора, що: «права ветеранів війни є частиною загального поняття прав людини і громадянина, але

вони мають свої особливості, які відображають унікальні потреби і захист ветеранів війни».

3. Досить суперечливою та суб'єктивною вбачається запропонована дисертантом періодизація становлення та розвитку інституту захисту прав ветеранів війни: 1. період «Князівства» – почався в IX ст. та закінчився в XIV ст.; 2. період «Феодальний», він тривав з XIV ст. до XVIII ст.; 3. період має назву «Імперський», він тривав з XVIII до початку XX ст.; 4. період отримав назву «Радянської доби», починався на початку XX ст. і закінчувався 90-ми роками XX ст.; 6. період можна умовно назвати «Вільна країна», він бере початок у 90-х роках XX ст. та наразі триває.

Однак, висловлені зауваження за своєю сутністю не є критичними, мають лише рекомендаційний характер.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Погосяна Р.Е. є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що дисертація Погосяна Роберта Едуардовича «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни» сприймається як цілісне завершене монографічне дослідження, містить в собі наукові висновки і рекомендації, що мають істотне значення, відповідає вимогам МОН України. Рецензоване наукове дослідження, його результати та оформлення відповідають спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а Роберт Едуардович Погосян заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії (галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право»).

Рецензент:

головний науковий співробітник

Науково-дослідного інституту

публічного права,

доктор юридичних наук, професор

Десья ЛУЦЕНКО-МИСЬКІВ

